

הנקמה כדפוס זהותי

יגיל לוי

בפברואר 2024, כמה חודשים לאחר תחילתה של הפעולה הקרקעית בעזה, רבו הסימנים שלחלק מכוחות היבשה המלחמה היא מלחמת נקם. הרמטכ"ל הרצי הלוי פרסם אז דף קרבי, ותחת הכותרת "ערכים בלחימה" כתב:

אנו נוהגים כבני אדם ושומרים, בניגוד לאויבנו, על צלם אנוש. עלינו להקפיד שלא להפעיל כוח היכן שלא נדרש, להבחין בין מחבל לשאינו, לא לקחת דבר שאינו שלנו – מזכרת או פריט אמל"ח ולא לצלם סרטוני נקמה. איננו במסע הרג, נקמה או רצח עם. באנו לנצח ולהכריע אויב אכזר, הראוי להפסד מר.¹

הרמטכ"ל הביע אפוא דאגה להלכי הרוח בצבא ולדפוסי התנהגות בעייתיים. הוא העלה זאת בשיחות עם מפקדים וחיילים, אך דווח ש"חלק מהמפקדים לא אוהבים את הדיבורים האלה. זה עלול לפגוע במורל, הם אומרים לו [לרמטכ"ל]. חיילים עלולים לעשות דווקא. אבל הוא מתעקש".² מהלכי האכיפה היו מוגבלים.³ השאלה היא מדוע? לשם כך צריך להבין אילו צרכים שירתו שיח הנקמה וההתנהלות שנבעה ממנו.

הנקמה משרתת צרכים מורכבים. במאמר זה אתמקד באחד מהם – הנקמה כביטוי זהותי. אטען ששיח הנקמה היה למשאב סמלי לקבוצות שקראו תיגר על זהות הצבא – הזרם החרד"לי ולוחמי הצווארון הכחול, ומכאן הקושי לעוקרו.

קריאת התיגר החרד"לית

זה כעשרים שנה מתמודד הצבא עם שתי קריאות תיגר, מצד הזרם החרד"לי ולוחמי הצווארון הכחול, המבקשות לשנות את זהותו המסורתית כפי שעוצבה היסטורית ביד המעמד הבינוני-חילוני.

הקריאה הראשונה היא של הזרם החרד"לי. זה מיעוט המונה אחוזים ספורים אך עוצמתו בהיותו מאורגן. יש לו רשת צפופה של מוסדות הכשרה טרום-צבאיים (מכינות, ישיבות הסדר וישיבות גבוהות) בשליטת רבנים חרד"לים וחיבור פוליטי למפלגות הציונות הדתית לגלגוליהן. לאחר ההתנתקות (2005) שנצרבה בתודעה החרד"לית כבגידה, גיבש זרם זה סדר יום חדש של מעבר משיתוף פעולה עם האליטות החילוניות של הצבא למאמץ לנסות לעצב את דמות הצבא את הביטוי הרהוט ביותר של החזון החרד"לי לעיצובו מחדש של הצבא סיפק הרב יגאל לוינשטיין, ראש מכינת עלי, בנאום מתוקשר ביולי 2016.⁴ על פי חזון זה, על הצבא לחתור למימוש הניצחון כערך מרכזי שאינו מוכפף לערכי מוסר אחרים, המקודמים בעיקר בידי ארגוני זכויות אדם והמערכת המשפטית. בנאומו, לוינשטיין קעקע למעשה את הקטגוריה של חפים מפשע בהתייחסו לצד הפלסטיני, וביקר בחריפות את הפרקליטות הצבאית בטענה שהיא מגינה על הפלסטינים ומסכנת בכך חיי חיילים. את סדר היום הזה קידם הזרם באמצעות הגברת השילוב של צעירים יוצאי המערכת החרד"לית הטרום-צבאית בצבא הלוחם, לצד הגברת שיבוצם בתפקידי פיקוד בינוניים-בכירים ושימוש ברבנות הצבאית הראשית, הזרוע החינוכית העיקרית של הצבא, הנתונה להשפעת הזרם.⁵

האירוע של 7 באוקטובר הביא את הכרת החרד"לים בצדקת דרכם לשיא חדש. עתה כבר אין מדובר רק בכישלון מדיני אלא גם בכישלון צבאי, שהאחריות עליו מוטלת גם על הפיקוד החילוני, שאותו ביקרה ההנהגה החרדל"ית מאז ההתנתקות, במידה מסוימת אף מאז אוסלו. התגובה לא הייתה רק סוג של גל דתי שהעניק פרשנות משיחית למלחמה,⁶ אלא התגלמות של גישה אינסטרומנטלית מובהקת שביקשה למנף את האסון של 7 באוקטובר לשינוי יחסי הכוח בחברה ובצבא.

הצורך בקול זהותי מתריס התעצם לאחר הימים הראשונים של המלחמה, שבהם הצטיירו בני המעמד הבינוני-חילוני, מושאי יריבותו של הזרם החרד"לי, לא עוד כ"נוטשים" את הצבא אלא כגיבורי המלחמה: הטייסים שבהם תקפו בעזה בלי רמז לסירוב; גיבורי המחאה, ובראשם תנועת "אחים לנשק", הפעילו שירותים במקום המדינה; הובלטה תרומתן של הנשים כלוחמות ביום הטבח, והלוא בלימת שילובן של נשים בשדרה הלוחמת הוא ממוקדי המאבק החרד"לי; והלך ונבנה דימוי של הקרבה ניכרת מצד מי שצוירו רק לפני רגע כנוטשים ועתה בלטה נוכחותם ביחידות המובחרות. רבים מהם אף נהרגו ב-7 באוקטובר, לצד חברי כיתות הכוננות בקיבוצי עוטף עזה.

הצורך בקול זהותי מתריס התעצם לאחר הימים הראשונים של המלחמה, שבהם הצטיירו בני המעמד הבינוני-חילוני, מושאי יריבותו של הזרם החרד"לי, לא עוד כ"נוטשים" את הצבא אלא כגיבורי המלחמה

בהקשר זה יש לראות את הממד הזהותי של שיח הנקמה. נקמה אינה לגיטימית וכך גם השיח המצדיק אותה.⁷ מדינה יכולה להפעיל כוח רק לשם הסרת איום חיצוני ובאין אמצעים אחרים, אך לא בשם יצר הנקמה. הפעלת הכוח מכוונת לעתיד ולא לעבר. ובכל זאת, לאחר

שהודר לשולי התרבות הפוליטית הישראלית משנות המדינה הראשונות החל שיח הנקמה להתקדם למרכז, והזרם החרדל"י מילא תפקיד חשוב בהכשרתו. "לפני הכניסה לעזה, קראתי בפני החיילים את הפרקים שעוסקים בנקמתו של שמשון בפלישתים, נקמה לאומית", התגאה הרב הצבאי הראשי, אביחי רונצקי, בפעילותו הדתית ערב הפעולה הקרקעית במבצע עפרת יצוקה (2009).⁸ תהליך זה המשיך להתפתח והגיע לשיאו לאחר 7 באוקטובר.

ההתבססות של השיח קבלה ביטוי בקרב הקצונה. תא"ל דדו בר כליפא, מפקד אוגדה 36 שנפרסה בעזה ובוגר ישיבה חרד"לית, כתב לחייליו פקודת יום ובה התחייב: "נשמיד אותו [את האויב העזתי] ואת זכרו ולא נשוב עד כלותו. וְנִקְמָם יְשִׁיב לְצַרְיוֹ וְכִפֵּר אֶדְמָתוֹ עִמּוֹ".⁹ דבריו של בר כליפא היו הד לציווי ההלכתי לנקמה מעשי ידי אדם (ראו בהמשך). אל"מ (במיל") גולן ואך, מפקד יחידת החילוץ הארצית שגדל והתחנך בחברון, כתב: "הרס חובש נפש פצועה. כן. דם מכפר על דם... יהודי מנצח על תזמורת נקם באנטנות שריון ממונע".¹⁰

אם נרד למטה בסולם הדרגות, רס"ן יאיר בן דוד, מ"פ מסייעת של גדוד מילואים, סיים פעילות מבצעית בבית חאנון ונשא נאום מצולם לפני חייליו: "פגעו בכבוד של העם שלנו. גדוד 2908 נכנס לבית חאנון ועשה מה ששמעון ולוי עשו בעיר שכם. אבל המשימה לא נגמרה, יש לנו עוד עזה שלמה לעשות לה כמו בית חנון." סרטון זה הופץ בגאווה ברשת בידי השדרן ינון מגל.¹¹ מעשה שמעון ולוי המקראי היה הטבח שביצעו השניים בעיר שכם לאחר אונס אחותם דינה. פרשה זו זכתה לביקורת של פרשני המקרא. רק בשנות ה-80 החל השיח ההלכתי להזכיר פרשנות התומכת במעשה זה. היא שימשה להכשרת פעולות צבאיות אגרסיביות נגד הפלסטינים אך גם היא זכתה לביקורת נגדית.¹² במילים אחרות, אירוע שהיסטורית זכה לגינוי בכתיבה ההלכתית היהודית קודם לבמה כמודל לחיקוי בעזה.

חשוב להדגיש כי על נקמה דיברו גם קבוצות אחרות, לרבות קבוצות האליטה המסורתית של הצבא. אבל הזרם החרד"לי הוא שהעניק

לנקמה ביטוי מפורש, מובלט ומנומק, עטוף במעטפת תיאולוגית. ואכן, הרטוריקה החרד"לית הייתה דרכו של הזרם להבליט את המענה הייחודי שרק הוא, לשיטתו, יכול לתת למדינה בעת המשבר הצבאי-מדיני שאליו נקלעה, ולא קבוצות אחרות. ברוח זו יכול זרם זה להציע חלופה למיליטריזם החילוני ואת זה שירת שיח הנקמה.

לפי התפיסה החרד"לית, המלחמה אינה רק מהלך ביטחוני אלא היא מאבק מוסרי של הטוב היהודי כנגד הרוע של אויביו באמצעות הנקמה. פרשנות זו עולה, לדוגמה, מדבריו של הרב אלעזר קשתיאלי, מבכירי המחנכים בעלי. לכאורה, אומר הרב, הקריאה היא לנקמת האל כקריאה למשפט צדק בעולם ולא קריאה לנקמה מעשה ידי אדם. אבל בתורה יש דרישה מפורשת מעם ישראל לנקום. ועל כן, "נקם ישיב לצריו" (הביטוי בו השתמש מפקד האוגדה בר כליפא), משמעותו שלא האל נוקם אלא עם ישראל. עליו מוטלת החובה לעקור את הרשע מהעולם, ואויבי ישראל, המייצגים את הרשע, "מעכירים את עולמו של הקב"ה"¹³.

אין בכך חדש. זה, למשל, התפקיד שהעניק למלחמת לבנון הראשונה (1982) הרב אליעזר ולדמן, ראש ישיבת קריית ארבע: לא עשיית סדר בלבנון, שהיא התפיסה המיליטריסטית החילונית, אלא עשיית סדר בעולם ובשליחות האל כדי לעקור את הרוע.¹⁴ לכן יש לראות את הנקמה בהקשר רחב יותר.

הפעלת כוח יכולה לחתור לקידום מטרה אסטרטגית אבל יכולה להיות לה גם מטרה זהותית, וכך קרה משנעטפה בשיח תיאולוגי של נקמה.

בעקבות עבודתו של חוקר המיליטריזם ג'יימס איסטווד (James Eastwood),¹⁵ הפעלת כוח יכולה לחתור לקידום מטרה אסטרטגית אבל יכולה להיות לה גם מטרה זהותית, וכך קרה משנעטפה בשיח

תיאולוגי של נקמה. הפעלת כוח משרתת בכך את ביסוס הזהות הקבוצתית, במקרה זה העמדת החרד"לים כאליטה החדשה של הצבא. לכן יש לדפוס הזהותי אפקט מגייס. למיליטריזם, אומר איסטווד, יש ממד אידאולוגי שלא נקשר רק לתפקיד האסטרטגי שלו אלא גם למטרות שאינן אסטרטגיות.

עשיית הנקמה היא אף חלק מההון הסמלי של הקבוצה החרד"לית, המדגישה את הזיהוי של חיילות טובה עם אמונה דתית ועם המוטיבציה הנובעת ממנה.¹⁶ יתר על כן, הנקמה משולבת ברעיון הניצחון המוחלט כי היא מעניקה תימוכין דתיים – התפקיד המוסרי של ישראל בעקירת הרוע בעולם – לניצחון מוחלט.

היבט זהותי אחר הוא בהתרסה המגולמת בשיח הנקמה נגד האליטות החילוניות. שיח זה מתריס נגד הסוואתה של האלימות ובכך קורא תיגר על הריסון שכפו על הצבא האליטות החילוניות, מייסדות הצבא. על הרקע הזה אפשר להבין את הקריאה שנשמעה מפי לוחמים שתועדו רוקדים בשטחי כינוס לפני הפעולה הקרקעית לצלילי השיר "זכרני נא", המבוסס על פסוקים מספר שופטים ובהם דבריו של שמשון בעזה לפני שמוטט את עמודי הבניין עליו ועל מאות הפלישתים ששהו בו.¹⁷ "אנחנו לא מתביישים, אנחנו רוצים נקמה", שרו החיילים. "אנחנו לא מתביישים" היא בדיוק קריאת התיגר על העבר וביטוייה של התפנית – המעבר מבושה בהפעלת אלימות להחצנה קולנית.

ברוח דומה, השיח גם קרא תיגר על מערכת המשפט הצבאית ועל הקודים הקנוניים של הצבא, שאף הם מזוהים עם האליטות החילוניות. נזכיר שמערכת המשפט הצבאית הביעה את דעתה השלילית על הנקמה במשפט אלאור אזריה, שנימק את מעשהו גם בצורך לנקום.¹⁸

שיח הנקמה נשען על הדהיומניזציה של העזתים כשם שגם העצים אותה, ובתוך כך חיזק את תפקידה של האתיקה הדתית בחשיבה הצבאית.

שיח הנקמה נשען על הדהיומניזציה של העזתים כשם שגם העצים אותה, ובתוך כך חיזק את תפקידה של האתיקה הדתית בחשיבה הצבאית. אתיקה זו מעניקה משקל לזהותה הדתית של אוכלוסיית האויב, דוגמת הסמל של "עמלק". השוואת האוכלוסייה העזתית לעמלק מהווה הד למצווה המקראית למחות את זכר העם שתקף את בני ישראל בצאתם ממצרים ולהרוג את אנשיו, לרבות הנשים והילדים. בכך יכול היה השיח החרד"לי לספק מעין הכשרה לשיח הנקמה, ואפילו, באמצעות ההשוואה לעמלק, הכשרה גם לרצח עם.¹⁹ יתר על כן, התפיסה שלפיה העזתים הם עמלק שיש להשמידו לא רק מקנה הכשר להרג אזרחים אלא הופכת את הריגתם לציווי דתי. זה, בתמצית, שיח הנקמה שחזר והעצים את המתווה ששרטט הרב יגאל לוינשטיין בשנת 2016 לצבא הרצוי בעיניו, צבא החותר לניצחון מכריע בלא פשרה.

קריאת התיגר ביטאה החרפה של הטון החרד"לי לא רק בתוכן המאתגר את ערכי הצבא ומפקדיו ביתר חריפות מבעבר, אלא גם בעובדה שהפעם הוא נישא בידי חיילים ומפקדים במדים, בתמיכת הפוליטיקאים, לא עוד בידי רבנים בלבד המשמשים לחיילים לפה.

גם את תנועת השיבה לחידוש ההתיישבות בגוש קטיף אפשר לפרש כסוג של נקמה במובן של נטילת האדמה העזתית והשבתה לריבונות יהודית. גם לשיח נקמה זה היה ביטוי זהותי. היו אלה הלוחמים החרד"ליים שהבליטו בפעם הראשונה את הקריאה לשוב לגוש קטיף בהפגנים במדים מתוך שטחים שנכבשו ושמהם פונו התנחלויות. בכך הם גם התריסו כנגד האליטות החילוניות. זו הפרשנות שאפשר לייחס, למשל, לדבריו של קצין מבה"ד 1 שדיבר אל חייליו על שפת חוף ימה של עזה: "שבנו אל בורות המים, אל חופי הרצועה...גורשנו

מפה לפני כמעט 20 שנה.²⁰ הטענה לגירוש התריסה נגד תפקידו של הצבא בפינוי הגוש בעת ההתנתקות של 2005, תפקיד שהוא חלק מ"הקונספציה" התבוסתנית לכאורה של הפיקוד החילוני. ועתה, נאום זה, כמו שאר ביטויי התמיכה לחדש את מפעל ההתנחלויות, התריס נגד הסדר שבנה המעמד הבינוני-חילוני, אולי אף יותר משיבטא סדר יום מציאותי.

קריאת התיגר של לוחמי הצווארון הכחול

קריאת התיגר החרד"לית העניקה רוח גבית לתופעות חדשות של מה שכיניתי "התקוממות לוחמי הצווארון הכחול". אלה לוחמים המשרתים בצבא היבשה, בעיקר בתפקידי השיטור בגדה המערבית ולאורך הגבול עם עזה (עד למלחמת עזה), מאיישים את תפקידי הלחימה הפחות טכנולוגיים ומקורם בעיקר במעמד הבינוני מדרג הביניים ומטה, עם רוב בולט של מזרחים מסורתיים. התקוממותם פרצה במלוא עוזה בפרשת אזריה בשנת 2016. זו הייתה התקוממות נגד כללי המשחק שכפה הצבא, שלפיהם הוא יכול גם לסכן את החיילים וגם לא לגבות אותם כשהם טועים, אך לצפות מהם לצייתנות מלאה.

**בשיח המחאה הוצגו במשתמע שתי קריאות תיגר
החותרות לעצב מחדש את זהות הצבא. האחת היא
שיח הקורא תיגר נגד מערכת המשפט הצבאית
וערכיה, שלא עשתה צדק עם אזריה ואינה מייצגת
לכאורה את רוח העם.**

ברשתות שתמכו באזריה ניכרה נוכחות של מזרחים, שביטאו תחושה של אפליה על רקע אתנו-מעמדי.²¹ בשיח המחאה הוצגו במשתמע שתי קריאות תיגר החותרות לעצב מחדש את זהות הצבא. האחת היא שיח

הקורא תיגר נגד מערכת המשפט הצבאית וערכיה, שלא עשתה צדק עם אזריה ואינה מייצגת לכאורה את רוח העם. זה היה שיח החיילים "הפשוטים" התופסים עצמם כמייצגי העם, אך מתלכדים כנגד קבוצות כוח המתנכלות להם.²² הקריאה השנייה, כפי שעלה מניתוח הרשתות החברתיות, היא גאווה בהפעלת אלימות בלי הצורך לספק לה הצדקות כבעבר.²³ הפיכתו של אזריה לדמות תקשורתית בולטת, עד כדי הצגתו כגיבור שעשה את המוטל עליו, ביטאה את התפנית. "העברייין הצבאי נחגג כגיבור לאומי...אייקון לאומי" כדברי האנתרופולוגית רבקה סטיין (Rebecca Stein).²⁴

שלא כמו החרד"לים, לוחמי הצווארון הכחול אינם מאורגנים אך על כך ניתן פיצוי חלקי בדמות תמיכה פוליטית של השר בן גביר ומפלגתו. בדומה לקול החרד"לי, לוחמים אלה, עם בולטות ניכרת של לוחמי מילואים, עשו שימוש תקדימי במדיה החברתית כדי להתריס נגד הצבא, מפקדיו וערכיו ולהביע את קולות הנקמה. ניתן לכך ביטוי בצילום סרטונים המביעים גאווה על הרס, לא אחת מקדישים פיצוצי מבנים לזכר חבריהם (דפוס שאפיין גם לוחמים דתיים), או גאווה על ירי לתוך אזורים מאוכלסים, שמחה על תושבים שבורחים, או גאווה על שריפת בתים.²⁵ הנקמה הקנתה את הזכות להתגאות בהפעלת כוח לא־מרוסנת, זכות שהאליטות המסורתיות של הצבא שללו מהם לאורך שנים בשם המוסר והלגיטימציה. בהיעדר אמות מידה אחרות, זו גם הייתה הדרך להתגאות בהישגים הצבאיים במלחמה שתוצאותיה והישגיה לא היו ברורים.

החיילים צילמו את עצמם נושאים שלטים בעלי מסרים פוליטיים המתריסים נגד הנהגת המדינה והפיקוד הבכיר. חלק מזה קיבל ביטוי בציורי גרפיטי על קירות בתים בעזה ובהם "שיישרף לכם הכפר" והנפת דגלי לה פמיליה.

לצד הסרטונים, החיילים צילמו את עצמם נושאים שלטים בעלי מסרים פוליטיים המתריסים נגד הנהגת המדינה והפיקוד הבכיר. חלק מזה קיבל ביטוי בציורי גרפיטי על קירות בתים בעזה ובהם "שיישרף לכם הכפר" והנפת דגלי לה פמיליה. וכשנדרשו החיילים למחוק את הכתובות, היו שסירבו ואז גם הופיעה הכתובת "במקום למחוק גרפיטי תנו למחוק את עזה".²⁶

לקטגוריה של נקמה אפשר לשייך גם מעשי ביזה. מעשים אלה היו חלק בלתי נפרד מהלחימה בעזה ובהדרגה נחשפו לציבור בידי החיילים עצמם. הם תיעדו את מעשי הביזה באמצעות המדיה החברתית והתגאו בלקיחת הרכוש – מזכרות, מזון, בגדים, שעונים ועוד. חיילים העידו שמפקדיהם העלימו עין או עודדו אותם, אך לאלה שנזקקו לעצת רבנים נאמר במפורש שהביזה אסורה.²⁷ ביזה בקרב היא מביטויי יצר הנקמה. זה חלק מנקמה כללית, אך גם נקמה ספציפית על ביזת רכושם של מתיישבי עוטף עזה ב־7 באוקטובר.²⁸ הביזה מסמנת את התבוסה המוחלטת של האויב לצד היכולת להפשיט את העזתי מאנושיות, דוגמת צילום תמונות של חיילים עם הלבשה תחתונה של נשים בתוך בתים שעליהם השתלטו.²⁹

מסרים אלה ביטאו בבירור את הזהות הפוליטית של החיילים שלא היססו לבטא אותה בפומבי. בדומה לחרד"לים, הייתה פה התרסה נגד ערכי הצבא של "6 באוקטובר", אבל עם דגש על מרידה בהיררכיה הצבאית עד כדי מיליציוניזציה של הצבא. במידה רבה, מה שניסה הפיקוד לדכא בפרשת אזריה התפרץ במלחמה זו עם מידת ריסון מוגבלת.

סיכום

שיח הנקמה, ככל שיח, אינו מסתכם בביטוי מילולי בלבד, אלא מתפקד כמערך של רטוריקה ופרקטיקה המכוננת את העולם החברתי. השיח תמיד מקבל משמעות לאור הדובר והנמען, כלומר "יש מושגים שכל אחד יכול לרכוש, אבל דוברים מוסמכים יכולים ליצור אותם, או להגדיר

אותם מחדש, או לפרש אותם, או למסור אותם לאחרים"³⁰. ככזה, שיח הנקמה אינו רק רטוריקה אלא גם מנגנון מארגן של פעולה. הוא מעצב את מניעי הלוחמים, מעניק משמעות למעשיהם וכן מפרשם ומשרטט גבולות להתנהגותם. במילים אחרות, הוא לא רק מייצג מעשים אלא גם מעצב אותם.

לכן, שיח הנקמה יכול להציג מעשה הניזון מהיגיון צבאי טהור (כמו פיצוץ מפקדת אויב) כמעשה נקם ובכך להאדיר את ערך הפעולה. בד בבד, הדחף לנקמה יכול להוביל למעשים שלא היו יוצאים לפועל בלי מוטיבציה נקמנית, אם ברמה האישית ואם ברמה היחידתית ואף הכלל-צבאית, דוגמת המהלך שצמח "מלמטה למעלה" של שריפת בתים בלי הכוונה של המטכ"ל³¹.

הניתוח מספק הסבר מדוע, חרף התנגדות הרמטכ"ל, התקשה הצבא לרסן את הנקמה, ובכך למעשה עודד אותה. זו לא רק חולשה לאכוף משמעת על חיילים שחוקים שלשיטתם נושאים את נטל המלחמה שאליו נקלעה ישראל בשל פיקוד צבאי כושל. זו לא רק חולשה לאכוף משמעת בנסיבות שבהן דפוסי התנהגות חריגים של חיילים נתמכים בידי פוליטיקאים רבי עוצמה באופן המשבש את ההיררכיה הפיקודית, כפי שהמחיש היטב אירוע שדה תימן. באירוע זה, פוליטיקאים פרצו למחנות כדי לשבש חקירת חשודים בהתעללות באסירים. הדפוס הזהותי של שיח הנקמה הפך אותה לסוג של משאב סמלי, המוקנה למי שטוענים לביצוע הנקמה. הנקמה הופכת אותם לא רק למי שמקריבים למען הכלל, אלא גם למי שמעניקים לנקמה משמעות המקנה להם יוקרה והכרה, ומשאב זה, בתורו, מזין מוטיבציה צבאית. במקרה של עזה, הנקמה הפכה למשאב זהותי לשתי קבוצות לוחמי היבשה שחוללו אותה והעניקו להן משמעות ייחודית, אם לא בלעדית (חרד"לים), וגאווה (לוחמי הצווארון הכחול). בהקשר זה נכון לקרוא את המשמעות של תיעוד פעולות נקם במדיה החברתית. לא בכדי, הנקמה לא שימשה משאב זהותי ליחידות העילית, ובעיקר חיל האוויר. אלה הפעילו אלימות אך לא בשם נקמה מפורשת וגלויה. לא זו בלבד שלא

נזקקו למשאב זה אלא פיתוחו עמד בסתירה לערכים שעליהם התבססו משאביהם הסמליים הקיימים, ובמרכזם רציונליות, ריסון, היררכיה ודבקות בחוק ובנהלים. במילים אחרות, יש להבחין בין נקם כשלעצמו ובין השיח עליו, שיח שאפיין בעיקר קבוצות מסוימות.

אם הנקמה שימשה ביטוי זהותי ומקור למוטיבציה צבאית, הרי זה גם הגורם שהקשה על ריסונה. יתר על כן, עצם הניסיון לבקר אותה עלול היה להתקל בהתנגדות המוזנת מפוליטיקה של זהויות.

אם הנקמה שימשה ביטוי זהותי ומקור למוטיבציה צבאית, הרי זה גם הגורם שהקשה על ריסונה. יתר על כן, עצם הניסיון לבקר אותה עלול היה להתקל בהתנגדות המוזנת מפוליטיקה של זהויות. ביקורת כזאת אינה נתפסת רק כהסתייגות מוסרית, אלא כניסיון לשלול מהקבוצות המבוקרות משאב ששיח הנקמה הקנה להן. כך אפשר, למשל, להבין את ההתנגדות הנמרצת לכל ניסיון למצות את הדין בפרשת שדה תימן. כך גם אפשר להבין את ההתנגדות שקמה מחוגי ימין לניסיון לקיים באוניברסיטה הפתוחה כנס בנושא הנקמה, כנס שתוצריו מובאים בקובץ זה.

הערות

- 1 הרמטכ"ל, "דף קרבי מס' 4: אתגרים פיקודיים במלחמה ארוכה", אתר צה"ל, 16 בפברואר 2024
- 2 נחום ברנע, "הרמטכ"ל מדבר על ביזה, גרפיטי, סרטונים וחוסר משמעת. לא כולם אוהבים את זה", *ynet*, 16 בפברואר 2024
- 3 עמוס הראל, "ההישגים הטקטיים ברצועה מרשימים, אך בלא יעד מדיני יישארו סמליים בלבד", **הארץ**, 16 בפברואר 2024
- 4 יגאל לוינשטיין, "חדירת הרפורמה לצבא", הרצאה בכנס ציון וירושלים תשע"ו, מרכז ליבה, 15 ביולי 2016 [קישור](#)
- 5 ראו יגיל לוי, **המפקד העליון: התאוקרטיזציה של הצבא בישראל** (עם עובד וספריית ספיר, 2015)
- 6 דרור גרינבלום, "תגובתה של הציונות הדתית החרדית לאומית למלחמת אוקטובר 2023", **קריאות ישראליות** 7 (2025)
- 7 יגיל לוי, **יורים ולא בוכים: המיליטריזציה החדשה של ישראל בשנות האלפיים** (למדא עיון, 2023), 223–225.
- 8 בני טוקר, "הרב רונצקי נגד תא"ל שרמייסטר: דברים אומללים", **ערוץ 7**, 5 ביוני 2013
- 9 שי אמסלם, "האויב שביקש לעצמו גיהינום יקבל גיהינום!": מפקד אוגדה 36 באגרת ללוחמים", **מקור ראשון**, 29 באוקטובר 2023 [קישור](#)
- 10 מסתכלים לכיבוש בעיניים (@Mistaclim), "גם בסדום נרדמו ילדים", X (לשעבר Twitter), 11 בנובמבר [קישור](#)
- 11 ינון מגל (@YinonMagal), "תקשיבו לרס"ן יאיר בן דוד", X (לשעבר Twitter), 19 בדצמבר 2023 [קישור](#)
- 12 סטיוארט כהן, "לגיטימציה ודה־לגיטימציה בחסות הטקסט: מאפייני השיח העכשווי בתוך הציונות הדתית על אודות השימוש בכוח צבאי אלים", בתוך **חמושים בלגיטימציה: הצדקות לאלימות הצבאית בחברה בישראל**, עריכה: עפרה בן־ישי ויגיל לוי (פרדס, 2021), 238–241
- 13 אליעזר קשת־יאל, "מהי הנקמה בישראל", מכינת בני דוד עלי, 12 במאי 2024
- 14 גרינבלום, תגובתה של הציונות הדתית החרדית לאומית, 2–3
- 15 James Eastwood, "Rethinking Militarism as Ideology: The Critique of Violence after Security," *Security Dialogue* 49, 1–2 (2018): 49

- 16 לוי, המפקד האליון, 162–163
- 17 אריה יואלי, "אנחנו רוצים נקמה": לוחמים בשטחי כינוס שרים 'זכרני נא'", **סרוגים**, 16 באוקטובר 2023
- 18 תיק צבאי מרכז (מחוזי) 16/182, **התובע הצבאי נ' אזריה**, הכרעת דין (2017), 28
- 19 Omer Bartov, "What I Believe as a Historian of Genocide", *New York Times*, November 10, 2023
- 20 יניב קובוביץ, "בניגוד לפקודות, חיילים ברצועת עזה מפיצים תיעודים של עצמם תומכים בחידוש ההתנחלות", **הארץ**, 20 בנובמבר 2023
- 21 לוי, יורים ולא בוכים, 207–210
- 22 סופיה סולומון, "אחד משלנו": תפיסת האזרחות של חיילים יורים בבריטניה, בקנדה ובישראל" (עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2024), 206–208
- 23 הניתוח נעשה בידי ניקולס ג'ון במסגרת המחקר "הלגיטימציה המתהווה לאללימות צבאית: המקרה הישראלי", בעריכת אורנה ששון-לוי, יגיל לוי ועדנה לומסקי-פדר, במימון הקרן הלאומית למדע.
- 24 Rebecca L. Stein, *Screen Shots: State Violence on Camera in Israel and Palestine* (Stanford University Press, 2021), location 311–322, Kindle ed
- 25 לי מרדכי, עדות – עזה, 5 ביולי, 2025 **קישור**; Edo Amin, "Dark Mirror: A Torah View of Revenge, and Its Reflection in Israeli Media during Operation Iron Swords" (2023)
- 26 מילאן צ'רני, "קולות החיילים: הקירות של עזה צועקים את ה-7 באוקטובר", **שומרים**, 24 במאי 2024
- 27 אורן זיו, "כולם לוקחים, המפקדים יודעים": חיילים מעידים על הביזה בעזה", **שיחה מקומית**, 20 בפברואר 2024
- 28 אילי פארי, "מתחת לרדאר, במעמקי הרשת, לוחמים מוכרים רכוש שבזזו מעזה ומלבנון", **המקום הכי חם בגיהנום**, 4 במרץ 2025
- 29 מרדכי, עדות, 122.
- 30 עדי אופיר, "מושג", **מפתח – כתביעת לקסיקלי למחשבה פוליטית** (2011): 91
- 31 מירון רפופורט ואורן זיו, "להרוס כדי שלא יוכלו לחזור: חיילים מספרים איך שיטחו את עזה", **שיחה מקומית**, 15 במאי 2025